

УДК 005.932.5:658

Бобко Н. А.
старший викладач кафедри економіки підприємства
Крутько Р. О.
спеціаліст кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія
razer.83@mail.ru

РЕЗЕРВИ ЗНИЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ВИТРАТ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Бобко Н.А., Крутько Р.О. Резервы снижения материальных затрат промышленного предприятия. Розглянуто склад матеріальних витрат промислового підприємства та визначено резерви їх зниження.

Бобко Н.А., Крутько Р.А. Резервы снижения материальных затрат промышленного предприятия. Рассмотрен состав материальных расходов промышленного предприятия и определены резервы их снижения.

Bobko N.A., Krutko R.A. Reserves to reduce material costs of industrial enterprises. It is considered composition of material charges of industrial enterprise and backlogs of their decline are certain .

Постановка проблеми. Будь-яке підприємство, незалежно від форми власності, характеру фінансування, несе витрати внаслідок своєї діяльності.

Витрати є однією із головних категорій визначення ефективності діяльності підприємства, оскільки саме вони впливають на кінцевий результат його діяльності тобто прибуток. Діяльність підприємства була та буде залишатись завжди небезкорисливою, але у своїй меркантильності вона формує достаток держави, а отже певний соціо-політичний і культурний рівень.

Отже чим менші (раціональніші) витрати, тим кращий рівень “життя” всіх суб’єктів економіки. Одним із основних видів витрат є собівартість – тобто грошове вираження витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції. Висока собівартість продукції знижує конкурентоспроможність підприємства та змушує керівників шукати причини й резерви її зниження. Матеріальні витрати займають значну питому вагу в структурі собівартості продукції та витрат підприємства в цілому (від 60% до 75% залежно від галузі економіки), тому дослідження матеріальних витрат та подальше виявлення резервів їх скорочення може суттєво вплинути на фінансові показники діяльності промислового підприємства.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок, що від того, наскільки ефективно підприємство управляє своїми витратами, залежать його розвиток та успіх. Суттєвий внесок у розробку проблем управління витратами зробили такі зарубіжні вчені, як Р. Ентоні, Дж. Рис, Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер та ін. Аналогічними питаннями займались російські фахівці Є. А. Ананькіна, Н. Г. Данілочкіна, В.Г. Лебедев, Н. Д. Врублевський, а також вітчизняні вчені, серед яких М. Г. Грещак, О.С.

Коцюба, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська та ін. У публікаціях зазначених авторів недостатньо приділяється уваги матеріальним витратам як самостійному об'єкту дослідження, роль яких є визначальною в підвищенні ефективності діяльності промислового підприємства.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування необхідності дослідження матеріальних витрат промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність будь-якого підприємства завжди пов'язана з певними витратами матеріальних, трудових, інформаційних, грошових та інших ресурсів на виготовлення, зберігання, транспортування, сортування, пакування, фасування та реалізацію товарів. Необхідність дослідження витрат є актуальним питанням у сучасних умовах господарювання. Пошук шляхів зниження витрат виробництва слід розглядати як фактор підвищення прибутковості й ефективності роботи підприємств, забезпечення їх стабільності в ринковому середовищі, розширення можливостей внутрішньовиробничої реструктуризації відповідно до змін кон'юнктури ринків збуту продукції.

Отже, для відповіді на питання - що є матеріальними витратами, потрібно визначитися зі складовими, які їх утворюють.

Як відомо, прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) - це сума виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), зменшена на суму нарахованого (сплаченого) податку на додану вартість (за винятком товарообмінних операцій з нерезидентами), акцизного збору, ввізного мита, митного збору та інших обов'язкових зборів і платежів, визначених чинним законодавством, а також на суму витрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) [1].

Витрати класифікуються за економічними елементами та за статтями калькуляції. Під економічними елементами витрат розуміють сукупність економічно однорідних витрат у грошовому вираженні за їх видами (це групування дозволяє відповісти на запитання, що витрачено на даний об'єкт). У свою чергу, статті калькуляції показують, як формуються ці витрати для визначення собівартості продукції - одні витрати показують за їх видами (елементами), інші - за комплексними статтями (включають декілька елементів). При цьому один елемент витрат може бути наявний у кількох статтях калькуляції.

Витрати операційної діяльності групуються за такими економічними елементами:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизація;
- інші операційні витрати.

Це групування є єдиним для всієї промисловості [2].

До складу елемента "Матеріальні витрати" включаються витрати на:

1) сировину й матеріали (основні та допоміжні), які використовуються при виготовленні продукції (робіт, послуг) або для господарських потреб, технічних цілей та сприяння у виробничому процесі;

2) купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, які використані в операційній діяльності підприємства;

3) придбане у сторонніх підприємств і організацій будь-яке паливо та енергія всіх видів, які використані на технологічні та інші операційні цілі, в тому числі на експлуатацію транспортних засобів, опалення та освітлення приміщень, на вироблення з палива тепло- та електроенергії, що спожиті в операційній діяльності підприємства.

Витрати на власне виробництво електричної та інших видів енергії, а також на трансформацію та передачу придбаної енергії до місця її споживання включаються до відповідних елементів витрат;

4) тару та тарні матеріали;

5) будівельні матеріали, (основні та допоміжні);

6) запасні частини, які використані для ремонту основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та малоцінних і швидкозношуваних предметів підприємства;

7) інші матеріальні витрати, які відображають вартість виконаних для підприємства робіт і послуг виробничого та невиробничого характеру (здійснення окремих операцій з виробництва продукції; обробки сировини й матеріалів; проведення випробувань сировини й матеріалів, які використовуються у виробництві; транспортні послуги, які є складовою технологічного процесу виробництва тощо);

8) витрати на малоцінні й швидкозношувані предмети (МШП), що використовуються протягом не більше одного року або операційного циклу, якщо він більший за один рік зокрема: інструмент, господарський інвентар, спеціальне оснащення; спеціальний одяг, взуття та інші засоби індивідуального захисту, мило, інші миючі та дезінфікуючі засоби, молоко та лікувально-профілактичне харчування або відшкодування витрат працівникам за придбання ними спеціального одягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту у випадках невидачі їх адміністрацією [2].

Не включається до матеріальних витрат вартість купівельних матеріальних цінностей, у тому числі палива та енергії, які реалізуються без додаткової обробки на даному підприємстві.

З витрат на матеріальні цінності, що включаються до собівартості продукції, вираховується вартість зворотних відходів.

Зворотні відходи - це залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, теплоносіїв та інших видів матеріальних цінностей, що утворилися в процесі виробництва продукції (робіт, послуг), втратили повністю або частково споживчі властивості початкового матеріалу (хімічні та фізичні) і через це використовуються з підвищеними витратами (зниженням виходу продукції), або зовсім не використовуються за прямим призначенням [2].

До зворотних відходів не належать:

- залишки матеріальних цінностей, які відповідно до встановленої технології передаються до інших цехів, підрозділів як повноцінний матеріал для виробництва інших видів продукції (робіт, послуг);
- попутна продукція, що одержується одночасно з цільовим (основним) продуктом в єдиному технологічному процесі [2].

Отже під матеріальними витратами слід розуміти сукупність різних речових елементів, що надходять у формі товару та використовуються в процесі господарської діяльності як предмети праці, споживаються в кожному виробничому циклі та повністю переносять свою вартість на вартість створеної продукції. Тобто можна стверджувати, що матеріальні витрати - це матеріальні ресурси (предмети праці), використані в процесі виробництва, які переносять свою вартість на вартість виготовленого продукту та передані кінцевому споживачу.

Витрати утворюються в процесі формування та використання ресурсів для досягнення певної мети. Вони мають різне спрямування, але найбільш загальним і принциповим є поділ на інвестиційні та поточні (операційні) витрати, пов'язані з безпосереднім виконанням підприємством своєї основної функції - виготовлення продукції (надання послуг) [3, С.415].

Собівартість продукції - це основний якісний показник роботи підприємства. Її рівень відбиває досягнення та недоліки роботи як підприємства в цілому, так і кожного структурного підрозділу. Систематичне зниження собівартості продукції має важливе народногосподарське значення, бо дає змогу за стабільних цін збільшувати прибуток на кожную гривню витрат, підвищує конкурентоспроможність продукції [4, С.460].

Відображаючи рівень витрат на виробництво, собівартість комплексно характеризує ступінь використання всіх ресурсів підприємства, а отже, і рівень техніки, технології та організації виробництва. Що краще працює підприємство (інтенсивніше використовує виробничі ресурси), то нижчою є собівартість продукції. Тому собівартість є одним із важливих показників ефективності виробництва. Собівартість продукції має тісний зв'язок з її ціною. Це проявляється в тому, що собівартість є базою ціни товару та водночас обмеженням для виробництва (ніхто не випускатиме продукцію, ринкова ціна якої є нижчою за собівартість).

Як відомо, витрати підприємства відшкодовуються за рахунок двох власних джерел: собівартості й прибутку. Тому питання про склад витрат, які включаються в собівартість, є питанням їхнього розподілу між зазначеними джерелами відшкодування. Загальний принцип цього розподілу полягає в тому, що через собівартість мають відшкодовуватися ті витрати підприємства, які забезпечують просте відтворення всіх факторів виробництва: предметів, засобів праці, робочої сили та природних ресурсів [3, С.416].

Як відомо, матеріальні витрати є частиною цих витрат. Згідно з даними Державної служби статистики України матеріальні витрати мають найбільшу питому вагу в операційних витратах у промисловості (табл.1) [5, С.108-109; 6].

Таблиця 1 – Динаміка операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг) у промисловості за 2009-2011 роки, млн. грн.

Рік	Операційні витрати з реалізації продукції	Матеріальні витрати	Вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки	Амортизація	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Інші операційні витрати
2009	786725,8	484115,4	97808,3	36060,1	74284,6	28505,9	65951,5
	100%	61,5	12,4	4,6	9,5	3,6	8,4
2010	1022906,8	656004,7	129948,5	38052,6	86710,5	33619,0	78571,5
	100%	64,1	12,7	3,7	8,5	3,3	7,7
2011	1262686,4	807773,2	174094,2	42911,9	103089,1	39943,0	94875,0
	100%	64,0	13,8	3,4	8,2	3,1	7,5

За ринкових відносин завдання щодо зниження собівартості продукції централізовано не планується, а ефективність роботи підприємств оцінюється за допомогою показника прибутку. Однак, це ще більше посилює значення проблеми зниження собівартості, бо від рівня собівартості залежить конкурентоспроможність продукції, фінансовий стан підприємства, матеріальний та культурний рівень життя його працівників, виконання надходжень до бюджету країни [4, С.460].

Для підвищення конкурентоспроможності підприємство змушене постійно знижувати собівартість своєї продукції.

Слід зазначити, що в промисловості головною складовою зниження собівартості продукції є зниження матеріальних витрат, тому що саме вони складають основну частку витрат у собівартості.

Зниження матеріальних витрат можна досягти завдяки правильному управлінню витратами. Управління витратами - це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв з постійним контролем рівня витрат і стимулюванням їхнього зниження. Воно є важливою функцією економічного механізму будь-якого підприємства [3, С.421].

Система управління витратами має функціональний та організаційний аспекти. Вона включає такі організаційні підсистеми: пошук і виявлення чинників економії ресурсів; нормування витрат ресурсів; планування витрат за їхніми видами; облік та аналіз витрат; стимулювання економії ресурсів і зниження витрат. Такими підсистемами керують відповідні структурні одиниці підприємства залежно від їх розміру (відділи, бюро, окремі виконавці).

Виявлення й використання чинників економії ресурсів, зниження витрат є обов'язком кожного працівника підприємства, передусім фахівців і керівників усіх рівнів. Згідно з певними організаційно-технічними рішеннями та умовами

розробляються норми витрат усіх видів ресурсів: сировини, основних і допоміжних матеріалів, енергії, трудових ресурсів тощо. Встановлені норми витрат - це граничні витрати окремих видів ресурсів за даних виробничих умов виробництва. Вони є важливим чинником забезпечення режиму жорсткої економії та, відповідно, конкурентоспроможності підприємства. В процесі планування встановлюються граничні (допустимі) загальні витрати в підрозділах і в цілому по підприємству (кошториси) на одиницю продукції. Фактичний рівень витрат обчислюється за даними поточного обліку. Порівняння фактичних витрат з плановими (нормативними) дає змогу в процесі аналізу оцінювати роботу підрозділів з використання ресурсів, з'ясовувати причини відхилень фактичних витрат від планових і відповідно стимулювати працівників підприємства до їхнього зниження [3, С.421].

Слід зазначити, що чим ефективніше використовуються матеріальні ресурси, тим менше їх витрачається на виготовлення певної кількості продукції, тобто створюється можливість збільшити обсяги виробництва, що в цілому підвищує його ефективність.

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів застосовують систему узагальнюючих та індивідуальних показників.

До узагальнюючих показників належать прибуток на гривню матеріальних витрат, матеріаловіддача, матеріаломісткість, коефіцієнт співвідношень темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат, частка матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів.

Прибуток на гривню матеріальних витрат є найбільш узагальнюючим показником ефективності використання матеріальних ресурсів. Його визначають співвідношенням суми одержаного прибутку від основної діяльності до суми матеріальних витрат.

Матеріаловіддачу визначають як співвідношення вартості виготовленої продукції до суми матеріальних витрат. Цей показник характеризує, скільки вироблено продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів.

Матеріаломісткість продукції – відношення суми матеріальних витрат до вартості виробленої продукції – показує, скільки матеріальних витрат необхідно або припадає фактично на виробництво одиниці продукції.

Коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва та матеріальних витрат визначають відношенням індексу валової продукції до індексу матеріальних витрат. Він характеризує у відносному вираженні динаміку матеріаловіддачі і, разом з тим, розкриває фактори її зростання [7, С.212].

Частку матеріальних витрат у собівартості продукції обчислюють відношенням суми матеріальних витрат до повної собівартості виготовленої продукції. Динаміка цього показника характеризує зміну матеріаломісткості продукції.

Коефіцієнт матеріальних витрат становить відношення фактичної суми матеріальних витрат до планової, перерахованої на фактичний обсяг випущеної продукції. Він показує, наскільки економно використовують матеріали в

процесі виробництва, чи немає перевитрат порівняно з установленими нормами. Якщо коефіцієнт більше 1, це свідчить про перевитрати матеріальних ресурсів на виробництво продукції, і, навпаки, якщо менше 1, то матеріальні ресурси використовували економніше.

Індивідуальні (часткові) показники застосовують для характеристики ефективності використання окремих видів матеріальних ресурсів (місткість сировини, металомісткість, місткість палива, енергомісткість тощо) [7, С.213].

Питому матеріаломісткість визначають для характеристики рівня матеріаломісткості окремих виробів. Її можна обчислити як у вартісному вираженні (відношення вартості всіх спожитих матеріалів на одиницю продукції до її оптової ціни), так і в натуральному або умовно-натуральному вираженні (відношення кількості або маси витрачених матеріальних ресурсів на виробництво і-го виду продукції до кількості випущеної продукції цього виду).

Загальна матеріаломісткість залежить від обсягу виробленої продукції та суми матеріальних витрат на її виробництво. В свою чергу, обсяг випуску продукції в вартісному вираженні (ВП) може змінитися за рахунок кількості виготовленої продукції (VBP), її структури (Y_{di}) і рівня відпускних цін ($ЦPi$). Сума матеріальних витрат (МЗ) залежить від обсягу виготовленої продукції, її структури, а також витрат матеріалів на одиницю продукції ($УPi$) та вартості матеріалів ($ЦMi$). У підсумку загальна матеріаломісткість залежить від обсягу виготовленої продукції, її структури, норм витрат матеріалів на одиницю продукції, цін на матеріальні ресурси, відпускних цін на продукцію [7, С.213].

Слід зазначити, що витрати матеріалів на одиницю продукції залежать від якості сировини і матеріалів, технології виробництва, кваліфікації працівників, наявності браку виробництва, кількості відходів, браку тощо.

Ціни на матеріальні ресурси залежать від якості сировини та матеріалів, ринків сировини, рівня інфляції, рецептури сировини, розміру транспортно-заготівельних витрат.

У свою чергу, розмір транспортно-заготівельних витрат залежить від відстані перевезення, видів транспорту та тарифів на послуги транспорту.

Отже факторну модель матеріаломісткості можна подати у вигляді формули (1) або у вигляді структурно-логічної моделі (рис.1) [7, С.214]:

$$M_m = \frac{MЗ}{ВП} = \frac{\sum(VBP \times Y_{di} \times U_{Pi} \times ЦMi)}{\sum(VBP \times Y_{di} \times ЦPi)} \quad (1)$$



Рисунок 1 – Структурно-логічна факторна модель матеріаломісткості [7, С.214]

Проаналізувавши структурно-логічну факторну модель матеріаломісткості можна зробити висновок про тісний взаємозв'язок матеріальних витрат з матеріальними ресурсами. Саме матеріаломісткість, яка є показником ефективного використання матеріальних ресурсів, визначає суму матеріальних витрат: зростання матеріаломісткості збільшує суму матеріальних витрат, зниження – зменшує.

Виходячи з того, що матеріальні витрати тісно пов'язані з поняттям матеріальних ресурсів, можна зробити висновок, що зниження собівартості продукції досягається за рахунок ефективного використання матеріальних ресурсів.

Для досягнення ефективного використання матеріальних ресурсів, а отже, зниження матеріальних витрат необхідно розв'язати комплекс таких завдань [4, С.406]:

1. Вивчення строків, умов постачання та порядку розрахунку обсягів матеріальних ресурсів за укладеними договорами, оцінка обґрунтованості та ефективності формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси.

2. Визначення характеру складських запасів, оцінка руху та структури споживання матеріальних цінностей за певний період і в динаміці.

3. Систематизація факторів, які зумовили відхилення фактичних показників використання матеріальних ресурсів від прогнозованих у звітному та попередніх періодах.

4. Моделювання взаємозв'язків між обсягами випуску продукції та матеріаломісткістю, матеріаловіддачею, іншими факторними показниками.

5. Оцінка рівня ефективності використання матеріальних ресурсів через кількісне вимірювання впливу факторів на виявлені відхилення показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі.

6. Аналіз динаміки оптових цін на матеріальні ресурси та транспортно-заготівельних витрат, а також норм витрат матеріальних цінностей.

7. Підрахунок резервів економії матеріальних ресурсів.

8. Оцінка можливих варіантів мобілізації виявлених резервів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів.

9. Розробка політики управління виробничими запасами та формування нового портфеля замовлень на матеріальні ресурси [4, С.407].

Висновки. Витрати на виробництво продукції є одним з найважливіших показників, який комплексно характеризує якісні зміни в техніці, технології, організації праці та виробництва, що відбуваються на підприємстві. Зниження витрат виробництва та собівартості продукції є однією з основних умов зростання прибутку підприємства, підвищення рентабельності та ефективності його роботи.

Значного зниження собівартості продукції не можна досягти без зниження частки матеріальних витрат, яка є найбільшою в операційних витратах промислових підприємств. Матеріальні витрати є вираженням вартості матеріальних ресурсів, використаних у процесі виробництва продукції – сировини, матеріалів, покупних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, палива, енергії, тари й тарних матеріалів, будівельних матеріалів, запчастин, МШП.

Виходячи з вищенаведеного вважаємо, що необхідність дослідження матеріальних витрат полягає якраз у пошуку резервів зниження собівартості продукції промислових підприємств за рахунок ефективного використання матеріальних ресурсів та в правильному управлінні витратами. Цього можна досягти за рахунок: повного й своєчасного забезпечення підприємства матеріальними ресурсами необхідної якості, зменшення втрат під час їх перевезення та зберігання, поліпшення їх використання; скорочення до мінімуму відходів; підвищення кваліфікації працівників; своєчасного та повного використання резервів підприємства та ін.

Список літератури:

1. Правила застосування Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств„: Постанова Верховної Ради України від 27 червня 1995 року № 247/95 - ВР [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/247/95-vp/page>
2. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості: Наказ Державного Комітета Промисловості України від 2 лютого 2001 року № 47 [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=154&ArtID=421>
3. Економіка підприємства: підруч. за ред. С.Ф. Покропивного.- К.: КНЕУ - 1999. - 545 с.
4. Економічний аналіз: Навч. посібник/ М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. - вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ - 2003. - 556 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік Державної Статистичної Служби України: за ред. О.Г. Осауленка - К.: ТОВ „Август Трейд„ - 2011. - 560 с.
6. Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності за 2011 рік [електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/?p=stat_inform
7. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник. - 5-е изд., перераб. и доп.- М.: ИНФРА-М - 2009. - 536 с.

Ключові слова: прибуток, витрати, матеріальні витрати, собівартість, сировина, матеріали, матеріальні ресурси, управління витратами, економічні елементи, ефективність, дослідження, матеріаломісткість, матеріаловіддача, сировина, ціна, обсяг, факторна модель.

Ключевые слова: прибыль, расходы, материальные расходы, себестоимость, сырье, материалы, материальные ресурсы, управление расходами, экономические элементы, исследования, материалоемкость, материалотдача, сырьё, цена, объём, факторная модель.

Key words: income, charges, material charges, prime price, raw material, materials, material resources, management, economic elements, efficiency, research, resource-demanding, resource-returning, raw material, price, volume, factor model.

Надійшла до редакції 03.01.2013 р.